

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін
та фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Політологія»
вибіркових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Технології та технологічне обладнання аеропортів

за темою 5 - «Політичні партії та партійні системи»

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2022 №8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.08.2022 №1

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2022 №8

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 10.08.2022 №1

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Кошева Ю.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету ім.М.Остроградського, к.пед.наук, доц., доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, к.пед.н, викладач вищої категорії Кірюхіна М.В.

План лекції

1. Поняття політичної партії, різновиди партійних систем.
2. Партійно-політичний спектр світу та політичні партії сучасної України.
3. Громадські організації, рухи та групи інтересів.

Рекомендована література:

Основна

1. Конституція України. - К. 2011.
2. Погорілий Д.Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури. Фірма «Інкос». 2008. - 432 с.
3. Політична система сучасної України. Особливості становлення, тенденції розвитку. - К.,-1998.
4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко. – 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. -736 с.
5. Політологія (за ред. Н.И. Сазонова).-Х., 2001.
6. Політологія /За ред. А.Колодій.- К., 2003.
7. Політологія /За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. -К., 2001.
8. Рудич Ф.М.Політологія. Підручник. - Київ.,-2005.
9. Себайн Д., Торсон Т. Історія політичної думки.-К., 1997.
10. Урін О.В. Політологія. Конспекти курсу лекцій з таблицями та схемами (шосте видання). - Кременчук.- 2010, - 323 с.
11. Шляхтун П. П. Політологія - К., 2007.

Додаткова

1. Головатий М. Проблеми і білі становлення української еліти //Нова політика, 1999.- №2.- С.45-50.
2. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство.-К.,1997.
3. Куць О. Етнополітичні аспекти розбудови української держави.-Х.,1999.
4. Мала енциклопедія етнодержавознавства.-К.,1996.
5. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу. Історична ретроспектива і сучасні реалії. К.,- 1998.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. В 2-х т. – К. 1994.
7. Приходько С.М. Політичні аспекти теорії еліти в українській сучасно-політичній думці ХХ ст. – К., 1999.
8. Гончарова О. С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і

практикум: Навчальний посібник. – Харків: Антиква, 2018. – 227 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://http://pidruchniki.ws/politologiya/>
2. <http://www.info-library.com.ua/>

Текст лекції

1. Поняття політичної партії, різновиди партійних систем.

А) Термін “партія” (з лат. “pars” – *частина*) за своїм значенням – складова суспільства, його політичної системи.

Політичні партії землевласників, торговців-ремесників, селян були вже в Стародавній Греції, а партія “оптиматів”(знаті) та “популяторів” (плебсу) – в Римі у II-I ст. до н. е. Тобто, вже тоді партії представляли інтереси певних соціальних верств населення.

Політичні партії в сучасному розумінні виникають в кінці XVIII-XIX ст. За Максом Вебером вони проходять три етапи історичного розвитку: **аристократичні угруповання; політичний клуб; масова партія.**

Сучасна політологія визначає **політичну партію як добровільне об’єднання громадян, що виражає інтереси певних соціальних верств і груп на засадах відповідної ідеології, маючи свою структуру і ступінь організованості, щоб здобути, утримати і впливати на державну владу, реалізувати свої програми.**

Політичні партії є невід’ємною складовою сучасної політичної системи в державі на них покладається виконання дуже важливих функцій, які умовно можна поділити на чотири основні різновиди:

Функції політичних партій:

Представницька (пропозиції до влади, лобіювання інтересів)	Комунікативно - інформаційна (інформація як в гору, так і в маси)	Кадрово- соціальна (формування політичних еліт)	Політико- інтеграційна (розробка, реалізація програм)
---	---	---	---

Відповідно до ст. 37 Конституції України «**Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну**

конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань»

Політичні партії, згідно з українським законодавством, мають такі основні відмінності від громадських організацій

Питання для порівняння	Політичні партії України	Громадські організації
<p>1. Членство в об'єднанні та його обмеження:</p> <p>2. Легітимізація та організаційні структури:</p>	<p>Тільки дієздатні громадяни держави (ст.36 Конст.), віком з 18 років, одночасно - в одній партії;</p> <p>Заборона членства: військовослужбовців, правоохоронців, прокурорів, суддів, податківців.</p> <p>Тільки всеукраїнського масштабу, охопленням 2/3 регіонів держави, реєстрація Міністерством Юстиції, а її скасування – через суд;</p> <p>Заборона створення і діяльності організаційних структур партій - ст. 37 Конст.</p> <ul style="list-style-type: none"> - в органах виконавчої, судової влади, виконкомах місцевих рад, військових формуваннях; - на державних підприємствах, - у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях. <p>Заборона керівних органів за кордоном</p>	<p>Будь-яка людина, незалежно від громадянства, віком згідно Статуту, може бути одночасно в різних організаціях.</p> <p>Можуть бути міжнародні, всеукраїнські та місцеві з реєстрацією відповідно в міжнародних, державних, чи у виконкомах місцевих рад, навіть шляхом повідомлення.</p> <p>Діяльність у позаробочий, позанавчальний час</p> <p>Дозволяється керувати і із- за кордону (АМіК)</p>

<p>3. Фінанси та комерція:</p>	<p>(на зразок ЦК КПРС в СРСР). Заборона фінансування із - за кордону та від негромадян України, займатись комерційною діяльністю за межами статутів (за виключенням засобів масової інформації, видавництв) та бути засновниками комерційних підприємств.</p>	<p>Дозволяється фінансуватись із-за кордону та від будь-кого (з законних джерел), бути засновниками комерційних підприємств. Дозволяється лише опосередкована участь у виборах через громадський контроль, чи агітацію</p>
<p>4. Участь у політичному житті:</p>	<p>Передбачається безпосередньо, самостійно, або у блоці брати участь у виборах, не раніше, як через рік після реєстрації та не рідше ніж двох чергових виборів поспіль.</p>	

У сучасному суспільстві важко уявити політичне життя без існування політичних партій, оскільки саме партії змушують його рухатися, бути не сталим, а динамічним. Партії – це запорука прийняття вірних рішень, оскільки вони одночасно є вираженням інтересів суспільства та засобом їх реалізації. Однак, це можливо лише за умови, якщо політичні партії мають реальну вагу у суспільстві, можуть вільно конкурувати у боротьбі за державну владу.

Класифікація політичних партій:

за соціальною базою: буржуазні, пролетарські, селянські, станові бюрократичні, релігійні,	за ідеологією та цілями: ліберальні, консервативні, соціал- демократичні, комуністичні, клерикальні, націоналістичні	за методами боротьби: терористичні, реформістські революційні помірковані, радикальні, легальні, нелегальні,	за організаційним оформленням: <u>Масові</u> (з індивідуальним чи колективним членством). <u>Кадрові</u> : неформальні об'єднання
---	---	---	---

етнічні, статеві	фашистські	парламентські	впливових, політиків...
---------------------	------------	---------------	----------------------------

До того ж, у відношенні партії до тієї чи іншої класифікації часто відбуваються перетворення, розколи, зміни орієнтацій, соціальної бази, мети, організаційних структур.

Партійна система – це складова політичної системи, сукупність політичних інституцій, що беруть участь у формуванні, здійсненні влади та спосіб взаємодії політичних партій в боротьбі за неї

Ознаки партійної системи.

Існування політичних партій (інколи – однієї), оскільки саме вони	Впорядковані певним чином відносини між партіями, у боротьбі	Взаємини між партіями та іншими інститутами політичної системи:
--	---	--

Таким чином, партійна система є організованим за участю партій способом реалізації політичної влади, і важливим структурним елементом політичної системи суспільства.

В широкому розумінні партійна система – це „сукупність політичних партій, відносин між ними, між партіями і державою, їх характер, умови діяльності, погляди на базові цінності політичної культури суспільства та ступінь узгодженості у цих поглядах, що реалізовані у прийнятих ними ідеологічних доктринах та формах і методах практичної політичної діяльності”.

Важливо уточнити суть двох однаково звучних, але відмінних понять: **багатопартійна система і багатопартійність**. Перше – це політична система як форма існування державної влади, друге – існування певної кількості політичних партій.

Основні різновиди партійних систем:

Безпартійні, у нерозвинутих країнах або в	Однопартійні в країнах з тоталітарними	Багатопартійні (розвинуті країни Світу) та	Квазіпартійні де є багато партій, а справжньої
--	---	---	---

державих з диктатурою військових, які заборонили партії	режимами. (СРСР, нацистська Німеччина, КНДР)	двопартійні (США, Англія), (тільки дві партії претендують на владу)	багатопартійності немає, як в Україні, Росії тощо.
---	--	--	--

Приклади тимчасового запровадження безпартійної системи — африканські країни після військових переворотів у 60-80-х роках (Верхня Вольта, Нігер та ін.). При цьому іноді там певні політичні сили намагаються створити партії і, відповідно, партійну систему. Але традиціоналістське суспільство відкидає й фактично зводить нанівець ці спроби, перетворюючи "новостворені" політичні партії на кліки, клани та інші соціальні утворення.

Приклади режиму постійного функціонування безпартійної системи — Саудівська Аравія, Оман та ін. Тут можуть виникати нелегальні партії, причому нерідко основна їх діяльність зосереджується або за кордоном, або в тих регіонах країни, що виходять з-під контролю правлячих у державі сил (це сталося, наприклад, в Омані в 70-х роках).

В межах **однопартійної системи існують наступні її різновиди:**

- **тоталітарна** (в якій усі інші партії заборонені),
- **авторитарна** (де лише номінально існують інші партії),
- **догматична** (яка передбачає панування певної єдиної ідеології) та - **гегемоністська** (в якій певна партія протягом багатьох років є провідною).

Серед класичних однопартійних систем є **два основні варіанти:** - **системи, в яких всі партії, крім правлячої, офіційно заборонені**, або їх існування є формальним, заснованим на визнанні провідної ролі партії-гегемона;

- **системи, в яких в умовах плюралістичної демократії, але за переважання непартійної політичної культури існує лише одна партія**, а спроби сформувавши інші партії ще не робились або зазнали поразки, однак не через протидію їм з боку політичної влади. Прикладами однопартійної системи є СРСР до 1989 р., сучасні В'єтнам, Куба та інші.

Політична система є багатопартійною, якщо в здійсненні влади так чи інакше (шляхом входження в урядовий кабінет, представництва в законодавчих, виконавчих органах тощо) беруть участь декілька партій. В іншому разі повинна йти мова про однопартійну політичну систему. Що ж стосується багатопартійності, то вона розвивається поза безпосереднім зв'язком з державною владою.

Класифікація основних багатопартійних систем:

- **домінантна**, як характеризується наявністю переважаючої партії, яка за підсумками виборів незмінно залишається при владі протягом десяти років;
- **двопартійна (біпатризм)** – дві найбільші, найвпливовіші партії в країні поперемінно внаслідок виборів здійснюють владу;
- **трипартійна, (2,5) партійною системою** і яка характеризується тим, що жодна з двох найбільших партій країни самотійно не може сформувати уряд, а тому потребує для цього підтримки третьої партії, значно меншої від них, але яка постійно представлена в парламенті.

Реальна діяльність політичних партій в пострадянських суспільствах свідчить про те, що нові режими ні в якому разі не можна вважати демократичними, оскільки вони все ще зберігають значні елементи державного соціалізму. Там переважно діють поки що **квазіпартійні системи**, хоча одночасно поступово формується багатопартійність. Суспільства перехідного типу спонтанно переборюють обмеження колишньої тоталітарної системи, прямують від тоталітарного до природно історичного стану, від однопартійності до багатопартійності. Для таких суспільств особливо важливо визначити механізми, фактори, які б з'єднували елементи партійної системи у стійку цілісність, незважаючи на перманентні суперечності, конфлікти і боротьбу між її суб'єктами.

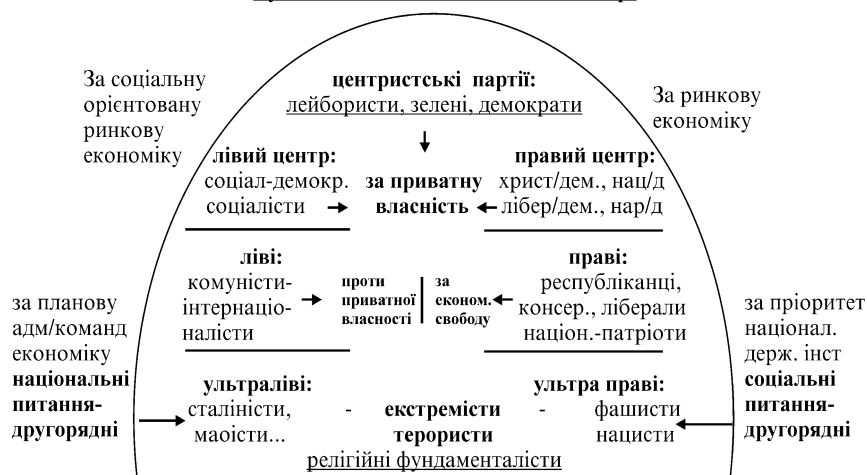
Партійна система в сучасних умовах постає як закономірний і необхідний атрибут демократії. Дієва партійна система створює умови для адекватного відображення суспільних інтересів, забезпечення ефективного народовладдя. Партійна система в кожному конкретно взятому суспільстві, є показником модернізованості суспільства, рівнів його політичної культури і політичної соціалізації, а також ефективності діяльності державно-владних структур.

Базова система цінностей є системою інтегративних підвалин суспільства, що надає йому цілісності і єдності. Цей факт визначає ще одну проблему становлення багатопартійності у пострадянських країнах, оскільки в них навіть не існувало закону про політичні партії. Саме тому, здобувши незалежність, у даних держав виникає проблема із формуванням парламентської більшості, яка базується на різноманітних комбінаціях партій, представлених у парламенті.

2. Партійно-політичний спектр світу та політичні партії сучасної України.

Партійно-політичний спектр визначається, як правило, за ідеологічними ознаками. Так **класифікація політичних партій носить досить умовний характер**, бо, по-перше, нерідко змінюється, а по-друге деякі партії можуть по різних проблемах займати ідеологічно різні позиції. І все ж таки ідеологічна визначеність політичних партій вимагає схематизації їх в залежності від ставлення до вибору шляхів соціально-економічного, політичного розвитку та вирішення національних питань. Ця схема відображає сучасний партійно-політичний спектр світу:

Сучасний світовий політичний спектр:

Ультрарадикальні партії дуже часто діють не легітимно, поза законом, нелегально, але їх впливовість залежить від рівня демократичної захищеності суспільства правовими чи примусовими державними засобами. З іншого боку, їх вплив пропорційно збільшується, чи зменшується, відповідно до рівня соціально-економічного становища.

Політичні партії сучасної України.

Формування багатопартійної системи в УРСР розпочалось ще в кінці 80-х на початку 90-х рр. з утворення в межах КПРС “демплатформи”, громадсько-політичного об’єднання “Народний Рух України” (в 1989 р. ще “За Перебудову”) та на базі УГС (дисидентської організації) – Українська республіканська партія.

За роки Незалежності України кількість зареєстрованих Мінюстом партій увесь час збільшується. Тобто справжня багатопартійність лише формується, бо абсолютна більшість партій існують лише формально, частина активізується лише до виборів. Становленню справжньої багатопартійності заважає і недосконалість законодавства, яке, наприклад, не забороняє створенню партій за статевою ознакою (“Жінки за майбутнє”, “Солідарність жінок”, “Жінки за дітей” тощо). Не передбачено і чітку

процедуру можливого об'єднання партій на ідейних засадах без їх саморозпуску та з правонаступництвом. Не вирішено питання про підвищений прохідний відсоток на виборах для блоків, що б безумовно сприяло укрупненню партій. **Переважає більшість українських партій не відповідає критеріям класичних партій**, якими є: наявність керованої організації, що пронизує суспільство, має ідеологію, яка привертає потенційних прихильників, і лідера, який уособлює партію і здійснює реальне керівництво нею; ефективна діяльність цієї організації з відстоювання інтересів своїх членів і ймовірних прихильників; достатня кількість прихильників, які легально підтримують своїми діями цю організацію.

На 1 січня 2019 року в Україні офіційно зареєстровані 352 політичні партії. На виборах до Верховної Ради у 2012 році брали участь 87 політичних партій, 9 з яких стали парламентськими. В останніх позачергових виборах 26 жовтня 2014 року було зареєстровано 29 політичних партій, хоча учасниками виборчого процесу було 52 політичні партії. За результатами виборів, до Верховної Ради VIII скликання за партійними списками пройшли шість політичних партій: «Народний фронт» — 22,14 %, ПАРТІЯ "БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА «СОЛІДАРНІСТЬ» — 21,82 %, «Об'єднання „Самопоміч“» — 10,97 %, Опозиційний блок — 9,43 %, Радикальна партія Олега Ляшка — 7,44 %, ВО «Батьківщина» — 5,68 %. Решта партій не подолали 5 % бар'єр для входження до парламенту.

У 2019 році партійний склад ВР змінився. До парламенту потрапило 5 політсил. 43.16% - ПП «Слуга народу»; 13.05% - Опозиційна платформа - За життя; 8,18% - Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»; 8.10% - «Європейська Солідарність»; 5.82% - ПП «Голос».

Через високу чисельність політичні партії нечасто мають шанс отримати владу поодинокі, тому раніше вони утворювали блоки для участі на виборах. 17 листопада 2011 року український парламент схвалив закон про вибори, що заборонив участь блоків політичних партій на парламентських виборах. Довіра українського суспільства до політичних партій стабільно низька. Для сучасних українських партій цивілізаційні та геостратегічні орієнтації грають важливішу роль, ніж економічні та соціально-політичні програми, що зумовило появу чіткого поділу партій на проросійської та прозахідної (проєвропейської) спрямованості.

3. Громадські організації, рухи та групи інтересів.

Громадські організації та рухи, є основою громадянського суспільства, системою вільних соціальних форм життєдіяльності людей, що функціонують нарівні з партійною формою соціально-політичного буття, їх соціально-політичне призначення полягає насамперед у тому, що вони допомагають людям у розв'язанні проблем повсякденного життя, відкривають широкі можливості для виявлення суспільно-політичної ініціативи, здійснення функцій самоврядування.

Громадські організації – це об'єднання, створені з метою реалізації та захисту громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, інтересів людини, які сприяють участі в управлінні державними та громадськими справами.

Право на об'єднання є невід'ємною частиною прав людини і громадянина. Воно проголошене Загальною декларацією прав людини. Конституції демократичних держав гарантують свободу створення громадських об'єднань, діяльність яких має ґрунтуватися на демократичних засадах, відповідати вимогам відкритості й гласності. У більшості країн світу громадські об'єднання для здійснення своїх цілей і завдань, передбачених статутами, користуються правами:

- ❖ брати участь у формуванні державної влади й управління;
- ❖ реалізувати законодавчу ініціативу;
- ❖ брати участь у виробленні рішень органів державної влади й управління;
- ❖ представляти й захищати інтереси своїх членів (учасників) у державних і громадських органах.

Держава створює рівні можливості для діяльності усіх громадських об'єднань. Не підлягають легалізації об'єднання, метою яких є зміна конституційного ладу шляхом насильства, підрив безпеки держави діяльністю на користь іноземних держав, пропаганда війни, насильства чи жорстокості, фашизму та неофашизму, розпалювання національної та релігійної ворожнечі, створення незаконних воєнізованих формувань.

На основі законодавче визначених прав і обмежень громадські об'єднання виконують низку функцій: **опозиційну, захисну, виховну, кадрову.**

Опозиційна функція полягає в запобіганні надмірній централізації й посиленню влади держави, сприянні прогресивному розвитку громадянського суспільства. Для досягнення мети громадські об'єднання

вдаються до різних засобів: підтримки чи незгоди з державними рішеннями, висування альтернативних програм, апеляції до громадської думки, контролю тощо, завдяки чому управління „зверху” доповнюється самоврядуванням громадськості „знизу”.

Захисна функція спрямована на задоволення та захист інтересів, потреб членів організації через заяви до державних органів, уряду, вимоги законодавчої ініціативи, контроль за виконанням рішень і угод, укладених з державними установами, органами, переговори з ними тощо. Чільне місце належить безпосередній допомозі членам формування (матеріальна, моральна тощо), піклуванню про умови праці, побут, дозвілля громадян. Радикальними методами тиску на адміністративні органи і захисту інтересів людей є страйки, голодування, акти громадянської непокорі, маніфестації, мітинги, ультиматуми, пікетування тощо.

Виховна функція націлена на формування в громадян моральної, політичної, управлінської, правової культури, національної самосвідомості, відповідальності за справу і свою поведінку, свідому трудову дисципліну; виховання ініціативності, творчого підходу, професіоналізму, підприємництва. Серед виховних методів особливу роль відведено переконанням, просвітництву, залученню до підприємницької, громадської та управлінської діяльності, гласності, матеріальному і моральному заохоченню тощо.

Кадрова функція полягає в підготовці кваліфікованих кадрів для державних та громадських органів, установ, організацій. Звичайно, при цьому не обійтися без цілеспрямованої кадрової політики, системи відповідних навчальних закладів, семінарів, курсів тощо. У забезпеченні дієвості цієї політики громадськість відіграє особливо важливу роль.

На сучасному етапі в демократичних суспільствах громадські об'єднання перебирають на себе все більше функцій державних установ та здійснюють громадський контроль над ними, борються з бюрократизацією суспільного життя, впливаючи на державну політику і розвиток суспільства загалом.

Класифікація громадських організацій

Громадські організації класифікують за різними критеріями. За **структурою**: (мета, статут, членство тощо), їх поділяють на:

- ❖ масові громадські організації;
- ❖ громадські самодіяльні органи;

❖ громадські рухи.

Масові громадські організації – це добровільні, організаційно оформлені об'єднання громадян, які мають на меті задоволення і захист інтересів своїх членів, діють за статутом на основі принципів самоврядування і законності. До них належать **профспілкові, молодіжні, жіночі, творчі, добровільні товариства, релігійні, кооперативні, громадські самодіяльні рухи та інші організації**. Ці об'єднання мають довгострокові цілі, програму, статут, який зареєстрований державними органами у встановленому порядку.

Профспілки. Це найдавніші й наймасовіші організації працюючих, які об'єднують понад 300 млн. осіб у всьому світі. Найбільш відомі Всесвітня федерація профспілок (70 країн, 200 млн. членів) та Всесвітня конфедерація праці (15 млн. членів). Широкого розвитку набули незалежні профспілки за галузями виробництва. Профспілки водночас із захистом економічних, матеріальних інтересів своїх членів виконують широкі соціальні та суспільно-політичні функції: обстоюють інтереси працюючих щодо робочого дня, відпусток, фінансової політики, організації виробництва, умов праці, соціально-культурних та побутових умов, безробіття, професійної підготовки тощо. У більшості країн вони наділені правом законодавчої ініціативи і виступають у ролі лояльної опозиційної сили стосовно держави.

Молодіжні організації. Основними їхніми цілями і завданнями є захист різноманітних потреб та інтересів молоді, мобілізація та інтеграція молодіжних структур на виконання соціально значущих завдань, виховна робота. Молодіжні формування помітно впливають на зміцнення миру, співробітництва і дружби між народами, на збереження і захист природи. Найбільш впливовою з молодіжних організацій є Всесвітня Федерація Демократичної Молоді, що заснована у 1945 р. і об'єднує 250 молодіжних організацій із 100 країн. Великий авторитет у світі має також Міжнародна спілка студентів (1946 р., 110 студентських спілок).

Жіночі громадські об'єднання. Вони послідовно борються за рівноправність жінок, за поліпшення умов материнства і дитинства, за мир, демократію, національну злагоду, соціальний прогрес. Одна тільки Міжнародна Демократична Федерація Жінок об'єднує 135 жіночих організацій із 117 країн світу. У кожній державі існують національні організації-спілки жінок, союзи матерів, ділових жінок тощо.

Творчі об'єднання. Це добровільні союзи, що об'єднують людей

творчих професій (Спілка письменників, Спілка художників, Спілка композиторів, Спілка журналістів тощо). На різних етапах їхня роль у суспільно-політичному житті країн і на міжнародній арені неоднакова. Особливо вагома вона на переломних етапах, які потребують консолідації національного духу, вияву міжнародної злагоди, міжнародного діалогу. Відчутним є їхній вплив і на поведінку владних інституцій.

Добровільні товариства. Здебільшого діють вони у сфері науки, техніки, культури, освіти, спорту, соціальної допомоги, розвитку дружби з народами зарубіжних країн та ін. Покликані розвивати самодіяльність громадян, їхню соціальну, творчу та політичну активність, задовольняти їх інтереси.

Релігійні організації. Вони є важливою складовою політичної системи суспільства. І хоча найчастіше церква відокремлена від держави, релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати засоби масової інформації нарівні з громадськими об'єднаннями. Церква може підтримувати або не підтримувати певні державні починання, суттєво впливати на масову свідомість віруючих. Більше того, служителі культу мають законне право на участь у політичному житті. Міжнародні релігійні організації (Християнська мирна конференція, Всесвітній ісламський конгрес, Азіатська буддійська конференція, Всесвітня федерація католицької молоді та ін.) відіграють вагому роль у спілкуванні народів. У їхньому полі зору перебувають не лише релігійні питання, а й турбота про збереження миру, злагоди, високу духовність і моральні чесноти, гуманізм та любов до ближнього. Однак їм не завжди вдається мирне вирішення проблем з причин міжконфесійної ворожнечі.

Кооперативні організації, їх не можна ототожнювати із соціально-економічними об'єднаннями, до яких належать кооперативні спілки, асоціації керівників підприємств, спілок орендарів та підприємців тощо. Кооперативні об'єднання – це особливий тип непартійних громадських об'єднань, які, маючи матеріальний інтерес, належать до політичної системи суспільства і відіграють у ній певну роль. До кооперативних організацій відносять споживчу кооперацію в селі й місті, кооперативи для задоволення житлово-побутових потреб, садівничо-городні товариства та ін., їм властиві певна деполітизованість, чітка економічна спрямованість, широкий спектр заходів для досягнення матеріальної мети. На Заході існують різні підприємницькі союзи, спілки роботодавців тощо, які

виконують як економічні, так і політичні функції. Найважливіша їх політична функція – визначення і формування загальних корпоративних інтересів і пріоритетів бізнесу, їх реалізація з використанням найрізноманітніших засобів і каналів впливу на державні та інші структури.

Громадські самодіяльні органи, їх створюють при державних органах: комітети захисту миру, ветеранів війни і праці, жінок, батьківських рад; вуличні, квартальні комітети, різні клуби (партійні, політичні, виборців, робітників, дитячі), неформальні об'єднання. Вони не мають офіційного членства, статуту, чітких програм, а цілі можуть бути як соціальне значущими, так і асоціальними. Окремі з них представлені організаціями на міжнародному рівні: групи за звільнення в'язнів совісті, репрезентовані організацією Міжнародна амністія; комітети захисту миру – Всесвітньою радою Миру; жіночі комітети – Міжнародною Демократичною Федерацією Жінок та ін.

Громадські рухи

Це масові політичні й неполітичні формування громадян, пов'язані систематичним співробітництвом заради досягнення певної мети на ґрунті спільних соціально-політичних інтересів. Рухи як вияв громадської ініціативи (антифашистські, національно-визвольні, екологічні, за мир, жіночі тощо) характеризуються відсутністю чіткої організаційної структури, спільністю інтересів, наявністю течій, неоднакових за політичними поглядами і світоглядом, відсутністю індивідуального членства, іноді нечіткою програмою. Вони не є політичними механізмами боротьби за владу. Чинником, що інтегрує учасників руху із не завжди ідентичними переконаннями, є спільна діяльність.

Часто громадські рухи опиняються перед дилемою: продовжити своє існування і перейти до наступного рівня єдності – тіснішого згуртування за спільними інтересами (приміром, створення на основі руху партій) чи припинити своє функціонування, розпавшись на невеликі за кількістю і значущістю угруповання.

В історичному аспекті виділяють такі громадські рухи:

- ❖ антифашистські – у країнах Європи періоду 30 - 40-х років ХХ ст.;
- ❖ національно-визвольні рухи країн Азії, Африки, Латинської Америки в добу антиколоніальної боротьби;
- ❖ нові громадські рухи, утворені наприкінці 70-х - на початку 80-х років ХХ ст. в індустріальне розвинутих країнах (антивоєнний рух);

- ❖ рух проти загрози війни, за мир;
- ❖ екологічний рух (захист довкілля, природи);
- ❖ молодіжний і жіночий рухи (боротьба за поліпшення політичного і соціального становища молоді й жінок);
- ❖ альтернативні рухи (рухи громадських ініціатив: вирішення проблем повсякденного життя з ініціативи громадян; розробка соціальних програм, альтернативних муніципальним чи урядовим тощо);
- ❖ регіоналізм (рух місцевого населення за збереження своєї культури, соціальної, національної самобутності, проти засилля чужих цінностей).

За правовим статусом розрізняють формальні громадські організації (офіційно зареєстровані в органах влади, організаційно оформлені), а також неформальні організації (не зареєстровані юридичне, створені спонтанно за ініціативою „знизу”, згідно з усвідомленими спільними інтересами; незалежні від офіційних державних органів, діють без чіткої програми, за принципами самоврядування).

За легітимністю виокремлюють легальні (дозволені законом) і нелегальні (не дозволені законом) громадські об’єднання.

Загалом термін „рух” у політології використовується при вивченні досить різнопорядкових явищ. В одних випадках розглядаються політичні сили значною мірою глобального характеру, „інтернаціональні” – як чинники світового політичного простору. Це, наприклад, національно-визвольний, робітничий, націонал-соціалістичний, соціал-демократичний та інші рухи. Протягом кількох десятиріч відчутною реалією був міжнародний комуністичний рух, а також рух країн, що не приєдналися до блоків протистояння, і деякі їм подібні. Такі структури, як правило, об’єднання політичних партій, ґрунтуються на відносинах солідарності – морально-політичній, часто

Але існують рухи іншого порядку, які передусім виступають як політична сила всередині держави, як складова політичної системи або істотний фактор її заміни чи вдосконалення. Це суспільно-політичні рухи постіндустріального, а також перехідного від тоталітаризму до демократії суспільства. У політологічній літературі вони не завжди називаються суспільно-політичними, іноді їх називають „громадськими”. Поза тим усі вони є соціальними, оскільки безпосередньо стосуються громадянського суспільства з його породженнями або передумовами створення. Ці рухи політичні тією мірою, якою вони „вплітаються” в політичне життя країни і з

якою інтенсивністю виходять на владні структури для досягнення інтересів своїх учасників – чи то з метою засвідчити свою підтримку, чи то прагнучи усунути існуючу владу.

Група інтересів – це свідоме об'єднання людей на ґрунті спільності потреб та інтересів, що прагне здійснювати вплив на владу заради відображення своїх інтересів у курсах державної політики.

Коли ці групи чинять безпосередній тиск на владні структури, то водночас виступають і як групи тиску.

Групи тиску – це такі об'єднання громадян, які безпосередньо не борються за владу, але наполягають на врахуванні своїх інтересів при здійсненні політики.

Серед організованих груп інтересів і груп тиску виділяються:

- ❖ **Захисні групи**, що створюються заради захисту матеріальних та професійних інтересів. Це: профспілки, об'єднання підприємців, творчі спілки, об'єднання ветеранів, організації споживачів тощо.

- ❖ **Функціональні (проблемні) групи**, що створюються задля просування певних програм на політичну арену, привернення до них уваги громадськості та урядів. Це такі групи: захист прав людини, допомога жертвам Чорнобильської катастрофи, боротьба за ядерне роззброєння, захист довкілля, заборона абортів, боротьба проти порнографії та ін.

- ❖ Крім того, є ще **тимчасові групи** інтересів: біженці, іммігранти, прихильники проведення референдуму з якогось конкретного питання тощо.

- ❖ Виділяють також **інституційні групи інтересів**: військовики, бюрократія, церкви.

Усі ці групи відкрито заявляють про свої інтереси, пропагують свої програми і діють вони в межах закону.

Поряд із ними в будь-якому суспільстві існують **приховані (латентні) групи інтересів**, що не афішують свого існування і відстоюють інтереси нелегітимними або й протиправними способами, користуючись послугами платних лобістів, домагаючись проникнення „своїх людей” у владні структури, удаючись до підкупу державних службовців, шантажу й насильства. До них належать: клани (кліки), мафії, родинно-земляцькі об'єднання.

Основна сфера діяльності груп інтересів та груп тиску – це законодавство. Загалом можна констатувати наступні **напрями діяльності груп тиску**: вплив під час виборчої кампанії; вплив на законодавчий

процес; вплив на кадрові питання; вплив на прийняття і виконання управлінських рішень; вплив на суд і судові рішення.

Засоби реалізації:

❖ Використовуються різні способи безпосередньої взаємодії владними структурами:

- а) особисте послання політичному лідерові;
- б) забезпечення собі прямого представництва у правлячій еліті;
- в) використання персональних знайомств;
- г) вплив через бюрократичний апарат.

❖ Опосередковані впливи, через політичні партії або через громадську думку.

❖ Масові дії: протест, непокора, насильство. Справа може дійти до збройних конфліктів.

❖ Використання лобістів, спеціально найнятих людей або своєрідних „фірм”, що зобов’язуються вплинути на владні структури в потрібному напрямі.

Основні фактори, що визначають впливовість заінтересованих груп:

- ❖ тип політичного режиму;
- ❖ рівень легітимності групи, що заявляє про свої вимоги;
- ❖ ресурси, якими володіє група, рівень організованості членів групи.